

חמדה בן-יהודה

(עשר שנים לפטירתה)

מאת ד"ר בן-יהודה ויטמן

ארבע פגישות

בזכרונותיה כותבת חמדה בן-יהודה: "הוא החזיק אותי בזרועותיו כשהייתי בת שתיים; בת חמש — הציע לי להיות 'ארוסתו', ובלבד שלא אבכה; בת שלוש-עשרה ראיתיו בפעם השלישית בעת ביקורו אצלנו במוסקבה, ואני אז תלמידת בית-הספר התיכון... בת עשרים אני מוסרת לו את חיי במלואם — כטוב וכישר בעיניו יעשה בהם".

ארבע הפגישות הללו נשארו חרותות בלבה ובמח-שבתה של חמדה (פולה בשמה הרוסי) כל ימי חייה. הפגישה הראשונה הייתה בשנת 1874 בבית יונס, בעיירה גלובוקייה הסמוכה לוילנה. אליעזר אלייגוב פרלמן היה בן ארבע-עשרה. שלמה נפתלי יונס, אביה

של פולה, מצאו בוקר אחד ישן על ספסל בבית-הפנסט לאחר נדודים בלילה אפל. הוא היה עייף ויגע ונעדר כל מטרה. האיש היפה וגבה-הקומה, נפתלי יונס, לקחו לביתו, ושם, בחברת בני הפית, ההורים וארבעת ילדיהם, סעד אליעזר את לבו, ולאחר-מכן סיפר את חזוניתו המועזת — איך גורש מעל פני דודו באמצע הלילה. סיבת הגירוש הייתה חטאו "הגדול", שהעז לקרוא בספר עברי חילוני. בני המשפחה למגדול ועד קטן נודעו לשמע דבריו והחליטו, כאילו בנדר, להנעים לנער את ישיבתו אצלם. לאחר פת השחרית הטעימה התפזרו כל בני המשפחה — ההורים לתפקידיהם והילדים לבית-הספרם. הפת הבכירה, דבורה, בת השבע-עשרה, בוגרת ביה"ס התיכון, קיבלה על עצמה ללמד את אליעזר רוסית וצרפתית (הוא ידע לדבר אידית ולקרוא עברית) ולהכינו לבית-הספר התיכון. יום יום ישבו השניים, המורה היפה, בהירת השער ועיני התכלת, והתלמיד הצעיר, בחור-הישיבה, בפיאותיו האדמ-דמות, רכונים על ספריהם בשקידה. גם פולה הקטנה הייתה נוכחה בשעת הלימודים. הילדה השחרחררת, היפה והשר-פעת חיים, ירבה בפניה והסתפלה בהתפעלות רבה בעל הפיאורת.

הגיע היום ואליעזר נפרד מעל המשפחה ויצא לעיר הקרובה דינבורג לסיים את חוק לימודיו בבית-הספר התיכון. הפרידה הייתה קשה על כל בני המשפחה, וכיבוד על דבורה ופולה, ששתיהן התאהבו בנער, כל אחת לפי גילה.

בשנת 1879 נתקבל אליעזר למכללת הסורבון בפאריס להשלים בתורת הרפואה. בדרכו לפאריס סר "הפיתה", אל משפחתו המאומצת. זו הייתה הפגישה השנייה. בבית שררה אווירה סודית והתלחשות על האירוסים של דבורה ואליעזר. חמדה, שהייתה אז בת חמש, התרגשה מאוד. ספק מתוך שמחה על אירוסיה אחותה דבורה וספק קנאה בה. לא היו ימים מועטים ואליעזר בן-יהודה (בשם זה חתם על מאמריו הידוע אשר כתב בפאריס "שאלה נכבדה") החליט לעזוב את לימודיו ולהקים בארץ-ישראל את המשפחה העברית הראשונה מיום גלות ישראל מארצו. דבורה הצטרפה אליו בלא היסוסים. בשנת 1882 נולד לאליעזר ודבורה בן-יהודה בנם הבכור, בן ציון (הנודע בשמו הספרותי איתמר בן-אבי), ששפת אמו הייתה עברית. בן-יהודה מכנה את דבורה — האם העבריה הראשונה מזה אלפיים שנה.

הפגישה השלישית הייתה בשעה שבא אליעזר בן-יהודה לביקור במוסקבה — מושבה החדשה של משפחת יונס. דמותו העילונית של אליעזר עשתה רושם כפיר על כל הסביבה, ובאופן מיוחד על פולה, שהייתה אז בת שלוש-עשרה. בן-יהודה בא לרוסיה כדי לעניין את הציבור היהודי בעבודתו העברית-הלאומית, בעיתונו היומי ובמיי-לונגו הגדול. הוא סיפר אגדות על החיים בארץ, ובאופן מיוחד על משפחתו העברית, על דבורה והילדים. כעבור כמה שבועות חזר בן-יהודה ארצה, לאחר שחזר והידק את קשריו עם בני משפחת אשתו.

מותה של דבורה: 1892

עשר שנים עברו מימי ביקורו האחרון של בן-יהודה ברוסיה. היו הללו עשר שנים של רדיפות מצד היישוב הישן, של עבודה נמרצת על קיום חזונה, שדבורה, האם העבריה לחמישה ילדים עברים, השתתפה בה עם בעלה ככל יכולתה. אף מותה בעודה בעלומיה מידי בעלה האובה בא לה. השחפת, שחלה בה אליעזר, דבקה גם בה. ממיטת הדווי בבית-החולים היא כותבת לפולה אחותה על מצבה הקשה ומציעה לפניה לרשת את מקומה לאחר מותה. "אם בראצונך להיות מלכה", כותבת דבורה, אולם באמצע המשפט נקטף פתיל חייה. שלושה מחמשת היתומים שהגיחה אתריה, הלכו בעקבותיה זמן קצר לאחר מותה.

חמדה מופיעה על הבימה

פולה (בשמה החדש חמדה, שקרא לה אליעזר בביקורו האחרון), קיבלה את מכתבה האחרון של אחותה. לא קשה

היה לה להשלים את סוף המשפט — "הנשאי לאליעזר" — כי לא פעם סיפרה לה דבורה במכתביה על אליעזר האציל ועל האושר שמצאה בחיים אתו. גם ההורים קיבלו מכתב מאליעזר האלמן השבור והרצוף. במכתבו מתודה אליעזר, שהציע לחמדה להיות גברת בן-יהודה השנייה. ברם הוא יבין אותם, אם יתנגדו להצעתו, וישפיעו על בתם האהובה שלא לעשות את הצעד המסופן הזה. גם רופא בירושלים מתנגד לנישואיו השניים, ובפרט לבת מאותה המשפחה — די בקורבן אחד. חמדה לא השגיחה בכל הספנות והאזהרות. היא החליטה להמשיך במקום שהפסיקה אחותה. מוכנה הייתה לכל הקרבנות וקיבלה עליה את התפקיד במסירות ובאהבה עיוורת, מאמינה בכוחה ובצערותה.

הפגישה הרביעית והגורלית

קושטא 1892 — חמדה, צעירה בת 20, סטודנטית יפה וחכמה, באה לקושטא בלוויית הוריה ושניים מאחיה ואחיותיה. לסיפון האוניה בא אליעזר לקראתה. במקום איש מזקין, שבור ורצוף, בלבוש מוזנח וסימני חורבן אישי וגופני — עמד לפניו צעיר יפה ומושך את הלב, לבוש בדייקנות ודומה לאמן צרפתי. היא צדקה — הוא רק הוא האיש הנכון ולא אחר. חמדה מחדשת מייד את אהבתה הראשונה משנות ילדותה הרכות. היא יודעת, ללא היסוס, שרק היא תציל את האיש הגדול הזה, רק היא תבין למלא את מקומה של אחותה האהובה דבורה כאם ליתומים שנשארו וכרעיה ואשה לאליעזר — ורק אתו תהיה מאו-שרת — הלא זה אשר כתבה לה דבורה — "אם תרצי להיות מלכה"...

אור ושמחה כבית בן־יהודה

שמחת אויביו ומתנגדיו הרבים של בן־יהודה היתה לאל. במקום הרס גמור בגופו וברוחו, קמה המשפחה לתחייה. החיים תוססים — הילדים העברים צועקים וצוחקים, משחקים ולומדים, והכל בעברית צחה, עברית בן־יהודית. אליעזר והמדה מקימים את ההרס ובונים את „המגדל הגדול” מחדש, בכוחות חדשים ובהצלחה רבה. בחצר הקטנה מתפתחים גם שני העצים ששתל אליעזר לכבוד חמדה, האחד של חמדה — עץ החיים והשני של אליעזר — עץ הדעת. לחמדה יש תפקידים רבים ואתגרים לבלי סוף — אולם שום מניעות אינן מרתיעות אותה. היא מקבלת הכל באהבה ובביטחון גמור. היא הסירה את כל הדאגות החומריות מאליעזר ולקחה הכל בידה: משק הפנית, הילדים, המלון, העיתון היומי של בן־יהודה. בכל היא שותפה. אליעזר חופשי לעבוד על מילונו הגדול של השפה העברית. הוא פותח ומחבר ומתרגם סיפורים, ספרי לימוד, ומוציא עיתון יומי. לחמדה הוא מוסר את המדור לאשה שבזמן קצר נעשה לחלק החי ביותר — סיפורים ואופנה ודא והא. בתחילה היו מי שלעגו למדור זה ואמרו, שחמדה הכניסה בו דברי הבל, אבל לאט לאט שינו את דעתם והיו נהנים מתוכנו של המדור.

הגרור הפרטי

גם בתחום זה יש שינוי גדול — לחמדה נולדו עוד שישה ילדים — אומנם אחדים מהם מתו בילדותם, הם מתו לא רק להוריהם אלא גם לצבא המלחמה של תחיית השפה העברית, אך האין זה מדרכו של עולם ובצבא של כל מלחמה שהיא? גם העובדה המעציבה, שהקנאים בחברה קדישה של או בירושלים סירבו לקבור את בתה הראשונה של חמדה — דבורה דולה מפני סיבה של מה בכך, גם היא לא הרתיעה את אליעזר וחמדה מדרכם שבחרו להם למען תחיית עמם ושפתם.

פרופיסור בורים שץ ו„בצלאל”

לא היה מפעל המכוון להתפתחות השפה והארץ שחמדה בן־יהודה לא השתתפה בו. פרופיסור בורים שץ, שהגיע מבולגריה, ביקש את עזרתה של חמדה במאמציו להקים את בית־הנכות ובית־הספר לאמנות „בצלאל”. חמדה נענתה לו בתנאי, שהכל יתנהל בעברית. לשם זה התגורר פרופ' שץ בבית בן־יהודה, כדי לשמוע את השפה מפיות הילדים העברים. וכן התנהגה עם אמנים אחרים, שחקנים, ציירים ומנגנים.